

Русенският комитет 10 години по-късно

Мръсна игра на суперсилите обрече дунавския град на екогеноцид

Невена ГЮРОВА

За Русенския комитет нямаше официална информация. Липсата се запълваше със слухове и легенди, въртящи се около 3-4 известни имена: Соня Бакиш, Светлин Русев, Нешка Робева. А Нешка е почти случайно в епицентъра - в Дома на киното я довеждат направо от летището, където каца, връщайки се от чужбина. Соня Бакиш предварително отказва да е в ръководството, но на самото събрание не устоява на ентузиазма, с който в залата издигат кандидатурата ѝ.

Началото е една публикация

в русенския в. „Дунавска правда“ през есента на 1987 г. „Жени излизат на демонстрация“. Темата - първият протест срещу обявяването на Русе. Тогава режисьорът Юрий Жиров, сценаристът Виолет Цекон и асистент-режисьорът Георги Аврамов от Студия „Екран“ работят над документалния филм „Лице“. Той няма нищо общо с едноименната книга на Блага Димитрова, а е за преустройството, отприщването на народния ентузиазъм, самоорганизирането на обществото. Екипът снима художниците в градинката зад Мавзолея, снима трудови колективи, които обсъждат промените в Кодекса на труда и как ще си избират ръководители. Снимат мнения на хората за новите области (при чието гласуване в парламента Светлин Русев се въздържа, а Нешка Робева е против). По това време кинодокументалистите минават почти за дисидентски среди. Всеки вторник в Дома на киното се пускат документални филми (много от които по т. нар. парлвни обществени проблеми), последвани от дискусии. „Като научихме за драмата на дунавския град, решихме да вкараме във филма русенките като пример за обществена инициатива“, си спомня Георги Аврамов. Екипът 4 пъти ходи в Русе, среща се с тях и заснема демонстрации. Сюжетът е толкова силен, че става център на филма, чието заглавие става „Дишай“.

През февруари 1988 г. в „Екран“ има предпремиерна проекция, на която са поканени и русенските жени. Стефан Гайтанджиев (философ и приятел на кинаджии, ги завежда в Института по философия към БАН и като профсекретар организира профсъюзно събрание. Русенски разказват за трагедията си и в последвалото горещо обсъждане се ра-

На 8 март преди 10 години в Дома на киното бе прожектиран един шокиращ филм. Документалната лента „Дишай“ разтърси публиката с накъсания разказ за драмата на град Русе, засипан с отровни газове от отсрещния бряг. Събралите се стотици хора видяха за пръв път след 40 години истинска демонстрация - на русенските жени, дюдюкащи срещу Гриша Филипов и други партийни велможи. Покартени от видяното, хората в залата единодушно решиха да направят Комитет за спасение на Русе - първата неформална организация в България. Но защо за Русенския комитет не се говореше и преди, и след 10 ноември? Кое е това, което е табу и при комунизма, и при демокрацията? За което мълчат Живковите хардлайнери, Лукановите либерали, Желевото и пост-Желевото СДС? Дали е само съветската перестройка и КГБ? Или отговорът е връзката между изстрадалия дунавски град и курдския Халабжа, където Саддам изби над 5000 души с бойни отровни вещества през ирано-иракската война? Може би русенци са просто пешки в мръсната геополитическа игра, която САЩ и СССР играят с белязани карти?

свано със секретаря на ЦК на БКП Стоян Михайлов. Другите обаче настояват за организация. Тя изисква сериозна предварителна работа - да се подготви проект за устав и за ръководство на комитета; да има необходимата подготовка на учредителното събрание, така че крайният му резултат - учредителните документи, да минат през съда. Сега при толкова партии и организации, които провеждат форуми, това се разбира от само себе си, но тогава никой няма опит и всичко е трудно и плашещо. Смоленов и Кардашев поддържат връзката със Светлин Русев и художниците. Режисьорката Малина Петрова осигурява салона в Дома на киното. Кабинетът на младите филмови

Събранието протича удивително добре

според предварителния план. Гайтанджиев го води много ловко. В залата има предложения за улични действия (демонстрации, вдигане на плакати), но той ги парира. Тогава това звучи доста провокационно. Най-краен е театроведът Любен Отов, който през 1990-1991 г. е съветник на МВР министъра и по-късно вицепрезидент Атанас Семерджиев. Събранието гласува да се учреди Обществен комитет за екологична защита на Русе (ОКЕЗР), приема устава, избира 30-членен управителен съвет. „Пове-

Решават да не дават изключения за чужди радиостанции, което сега Аврамов отчита като грешка, позволила на властта лесно да задуши комитета. Получени от това, следващите неформали не я повтарят.

Светлин Русев е натиснат да търси среща с Жиров, за да му обясни целите на ОКЕЗР. Затова на 9 и 17 март УС изпраща две писма, подписани от Георги Мишев, започващи със „Скъпи другарю Жиров“. Адресатът така и не откликва. Гайтанджиев и Цветан Пенчев работят за регистрацията. Пенчев кани Рени Цанова да ги съветва как да подготвят документите за съда. Тя казва да приложат събраният подписи не под устава, а под протокола от събраниято. По-късно съдят позовава, че това не отговаря на законите изисквания.

Реакцията на властта не закъснява

Започва тормоз над новите на УС. На 11 март привикват тези, които са комунисти, в Секретариата на ЦК, където им е оказан груб натиск да се откажат. Георги Йорданов вика безпартийните. Димитър Стоянов има остър разговор с Нешка Робева, която като треньор в „Лески“ е служител на МВР. На 12-13 март Политбюро обсъжда ОКЕЗР. Живков сондира идеята хора от комитета да бъдат съдени за престъпления срещу други държави на трудещите се, но Димитър Стоянов и Добри Джуров са против.

„Странно е, че един от главните организатори, който написа и устава - Гайтанджиев, не го вика никъде“, се чуди и днес Светлин Русев. „Младите художници и кинорежисьори хора на перото като Руменко Йорданов и Стефан Продев направиха много за да научи обществото за сенската трагедия“, си спомня той, „имахте огромно обществено недоволство - но основни организатори бяха философският и социологическият институт“. И според оперативната информация на МВР, докато на Политбюро ОКЕЗР е дело на философи и социолози от БАН, „по инициатива на Стефан Гайтанджиев“ в Дома му идва човек на ДС, представил се като популярен. Гайтанджиев дълго го убеждава, че е полезен в ОКЕЗР и излиза с Аврамов и Пенчев да обясняват това по-пълно на другаря от ДС. „Повт“ от друг оперативен работник. Кръстев е съвместен, защото е позволено да бъде разконспириран пред трима души. (След)



28 септември 1987 г. Една от малкото запазени снимки на първата демонстрация против обявяването на Русе. В първите редици са русенските жени, чийто протест събуди заспалата съвест на нацията. Снимка Иван Събев

жда идеята за обществен комитет за спасяване на Русе. Събранието гласува решение за създаването му и избира инициативна група в състав: Георги Аврамов, Христо Смоленов, Виолет Цекон, Цветан Кардашев, Ивайло Трифонов, а Гайтанджиев трябва да ги подпомага. Решено е всичко да бъде открито - изключително важен пункт, който ще следват по-нататъшните неформални организации. После философите (и жените) отиват при колегите си в Института по социология, където се провежда открито

партийно събрание пак за Русе. Открито партийно събрание има и в „Екран“.

Пред инициативната група стои въпросът дали да правят истинска организация с регистрация в съда или не. Това всъщност е големият проблем на зараждащите се неформали, от които ще се роди бъдещата опозиция. В края на 1989 г. той се повтаря при спора дали СДС да бъде организация. Петко Симеонов настоява за събрание, подписки, инициативи, но в никакъв случай организация. Това е съгла-

деици обявява премиера на филма. По замисъл тя трябва да прерасне в учредително събрание. Взе то е съгласието на тези, които ще влязат в ръководството. Гайтанджиев и юристът Цветан Пенчев пишат проектоустав. Още при подготовката ДС привиква някои от организаторите. Пълномощникът на ЦК на БКП Андрей Райчев, наблюдаващ философския и социологически институт, също е нащрек. „Устрои ми дълъг разпит с типично милиционерски въпроси“, твърди днес Гайтанджиев.

Чето членове бяхме дали предварително съгласие“, обяснява Светлин Русев, „Соня Бакиш я предложи залата, а Копринка Червенкова сама се предложи.“ Събранието гласува призив до държавните институции и обществени организации, до централните вестници, до българската общественост, но... сред адресатите го няма ЦК на БКП! Записват се 385 учредители. Накрая избрани членове на УС провеждат първото си заседание, на което избират за председател Георги Мишев и си разпределят задачите.

Мръсна игра на суперсилите обрече дунавския град на екогеноцид

Невена ГЮРОВА

Във вчерашния брой „Труд“ започна публикуване на журналистическо разследване за създаването на Русенския комитет.

На 8 март преди 10 г., в Дома на киното е прожектиран един шокиращ филм. Документалната лента „Дишай“ разтърсва публиката с накъсания разказ за драмата на гр. Русе, засипван с отровни газове от румънския завод на отсрещния бряг. Събралите се стотици хора виждат за пръв път след 40 г. истинска демонстрация - на русенски жени, дюдюкащи срещу Гриша Филипов и други партийни велможи. Хо-

рата единодушно решават да направят Обществен комитет за екологична защита на Русе (ОКЕЗР) - първата неформална организация в България. В Управителния съвет са избрани доблестни интелектуалци, между които Светлин Русев, Нешка Робева, Соня Бакиш, Христо Смоленов. Председател е Георги Мишев. Но комитетът съвсем не е импровизация, зад него има седмици подготовка. В дъното според МВР са философите и социолозите на БАН, инициативата е на Стефан Гайтанджиев. ОКЕЗР кара властта да настръхне. Заседава Политбюро. Членовете на УС ги привикват да ги мачкат в ЦК на БКП.

от БКП. Изготвени са списъци на активисти на ОКЕЗР, които ЦК изпраща в радиото, телевизията и вестниците с изричната забрана да бъдат допускани до ефир и страници. Философският институт е закрит. Променен е Гражданско-процесуалният кодекс така, че организациите се регистрират не от районен, а от окръжен съд.

Краят идва бързо

къде поради натиска на властта, къде поради естествено неумение на комитетчиците. Оказва се прав Азаря Поликаров, който се шегува с Кардашев след събранието - „Май сега трябва да правим комитет за спасение на Русенския комитет“. ОКЕЗР приключва съществуването си с учредяването. Но този първи опит за независимо сдру-

жение не е напразен. Хората виждат, че могат да се самоорганизируют и че властта не е толкова страшна. Натрупан е ценен опит, който следващите неформали умело ще използват.

Кои обаче са механизмите, отпушили клапана? Въпрос до днес без ясен отговор. Веднага след 10 ноември се смята, че Русенският комитет е първа прова на организирано недоволство срещу режима и начало на следващите неформални сдружения - „Подкрепа“, „Екогласност“, Клуба за гласност и преустройство, които заченяха опозицията. Естествен аргумент е присъствието на редица създатели на бъдещия СДС сред учредителите на ОКЕЗР - Желю Желев, Петко Симеонов, Блага Димитрова, Йордан Василев, Александър Каракачанов, Стефан Гайтанджиев, Георги Аврамов, Петър Слабаков, Борис Колев, Красен Станчев, Чавдар Кюренов, Олег Чулев. Днес доминира тезата, че комитетът е създаден по внушение на перестройчиците в СССР (и КГБ) от българските им съмишленици. Аргумент са същите хора, защото по-късно отпаднаха от СДС. Всяка от двете версии обаче буди въпроси. Набиращото сила недоволство срещу режима е безспорен факт. Но би ли могло да се организира събрание в централна сграда в София за учредяване на независима организация, а властта да не може

да попречи? И то ако е предвидена прожекция на филм за първите от 40 години демонстрации. Как се снима такъв филм незабелязано и се допускат такива демонстрации? Риторични въпроси.

ДС знае седмици преди 8 март какво ще става и може лесно да го осуети. „Най-много се страхувахме, че в последния момент ще затворят Дома на киното например за санитарен полуден“, признава днес Аврамов. Това не става. Защо? Ръката на Москва не е убедително обяснение за бездействието на ДС.

Влиянието на

перестройката може да е фактор

за Стоян Михайлов, известен с либералните си (по ония критерии) възгледи, и затова той да мълчи за ОКЕЗР, макар че в разговори с Петко Симеонов, Светлин Русев и други интелектуалци от комитетите им оказва морална подкрепа. Но перестройката не обяснява поведението на първия зам.-министър на МВР, отговарящ за ДС, Григор Шопов (който бе пометен бързо след 10 ноември от руските хора, оглавявали БКП). На 8 март Шопов се оказва извън София. В командировка е и Чавдар Тепешанов, отговарящ за киното в ДС. Не са ли отсъствието застрахователна полица срещу евентуално вменяване на вина за нещо, което ще се случи? ♦

УТРЕ: По споразумение между САЩ и СССР заводът в Гюргево прави химическо оръжие за Саддам Хюсеин, лично Елена Чаушеску наблюдава производството.



10 февруари 1988 г., Русе. Министър-председателят Гриша Филипов се опитва да убеждава събралите се демонстранти, протестиращи срещу обзаването на града от гюргевските химически заводи. Премиерските слова са заглушени от освиркване. Снимка БТА

Странната на екютата

(Продължение от стр. 10)

Опустошенията в морала и социалните взаимоотношения обаче не свършват дотук. Може би най-страшното явление е възраждането на завистта и омразата между гражданите.

Един руски поет философ беше определил социализма като общество, раждащо идеология на завистта. Който има повече от другите, става обект на натиск и властова принуда, а социално-груповото обкръжение (приятели,

роднини, съседи, колеги) го санкционира чрез завист и отчуждение.

Европейските помощи породиха сходни реакции, макар и на друга основа. Хората, особено в малките градове и селата, където всичко се вижда като на длан, започнаха да се следят - кой колко кокоски, крави и декари ниви има, какви доходи получават децата и могат ли да помагат на родителите. Тази „гражданска“ активност е

заради социалните помощи

Методолозите от социални грижи и чуждестранните им съветници изобретиха абсурда, че семейство с една крава и с 10 декара земя е „състоятелно“ и следователно лишено от подпомагане. (За сведение на незнаещите - да живееш с приходите от една крава и 10 декара в полупланинс-

ките райони, е равносилно на жива мизерия.)

Тук стигаме до следващия феномен:

екю-омразата

Вместо да са солидарни помежду си и да си помагат в общата беда, българите показват нарастващо озлобление и враждебност спрямо ближния. Заради помощите и екютата се намразват дори довчера добри съседи и близки роднини...

Иначе като народ и човеци не сме толкова лоши. Българинът по традиция е гостоприемник. Готов е да сподели трапезата си, дори да е оскъдна. Но когато даренията се дават индивидуално и след субективно решение (няма значение колко обективни и ясни не написани са критерии) лошотията се събужда.

Ако преминем от житейските страсти към плоскост-

та на културата, ще се натъкнем на още една трайна последица от системното и механично (без мисъл за бъдещето) раздаване на помощи. Думата ми не е за художествената култура, а за културата на бедността.

Според описанията в американската социологическа книжнина от 60-те години това явление говори за трайни навици и за определен начин на живот сред маргиналните групи (безработни, етнически малцинства, криминално проявени лица и др.). Негови белези са професионалната пасивност, примирението със социалния статус (на нищия), което е най-страшното - предаването на такова отношение към съответното битие от родителите към децата.

В България вече има десетки хиляди безработни, които са в тази категория

повече от пет години. Претърпяват никакъв като хора, разчитат на екютата. Недоволството от мизерното си съществуване, но и привикват с него. Особено когато и други редом с тях изживяват същия житейски преход.

Културата на бедността, свикването с бедността е вече траен белег на значителни групи в българското общество.

България става страна

на екютата не защото две години по милион граждани разчитат

в продължение на четири месеца на европейските пари. Екю-помощите стимулират една тревожна трансформация в масовата психика и гена на българина: по посока на примиряване и приспособяване към даденостите. ♦

Бих искал да се поясня. Не плевдирам да се откажем от европейските помощи. Да си беден, но горд, не е много практично и здравословно днес. Не твърдя, че екютата са причината за социалните тежки и лишения. Нито пък е вярно, че само административните несъвършенства в системата на социалните грижи изкривяват иначе умната идея за международните помощи.

Основният проблем е в това, че у нас девет години не се постигна икономическо оздравяване и не се насърчава личната инициатива. Без тях не може да се разчита на социално благополучие.

Русенският комитет 10 години по-късно

Мръсна игра на суперсилите обрече дунавския град на екогеноцид

В два поредни броя „Труд“ започна да публикува журналистическо разследване за създаването на Русенския комитет.

На 8 март 1988 г. в Дома на киното е показан шокиращият филм „Дишай“ за обявяването на Русе от румънския завод в Гюргево. Покъртени, хо-

рата решават да направят Обществен комитет за екологична защита на Русе (ОКЕЗР) - първата неформална организация у нас. Зад кадър остават седмиците подготовка, „проспана“ от Държавна сигурност. Популярното днес обяснение е, че зад ОКЕЗР са КГБ и съветските перестройчици.

заплаха № 1, след като исламската революция сваля прозападния шах. „Бояхме се, че Иран ще завладее Ирак и ще доминира в Персийския залив“, казва по-късно Нютън. Мълчанието продължава и днес, защото иначе САЩ трябва да признаят, че са толерирани

ва е подозирал, че замърсяването е свързано с ирано-иракската война. „При разпита ми в ЦК казаха на Милко Балева, че хлорът над Русе е бойно отровно вещество, което може да се използва и днес“, разказва Христо Смоленов. Цветан Кардашев си спомня думи-

Русе интелектуалци, които само се възмущават, а правят организация. Сметките излязоха се обхващат на 16 март. Скандалът около Халабжа трябва да се потуши. Шумът около Гюргево би дискредитирал социално лагера като съучастник в зверствата на Садам. Либералите от КГБ забравят перестроечните софийски игри. Живков забравя за Русе, и без него си има сериозни проблеми с Горбачов. ОКЕЗР е задущен светкавично.

Не само ДС и руските служби шетат у нас

около румънските химически оръжия. Души иранското разузнаване. Резидентът на ЦРУ се среща с хора от ОКЕЗР, мяркат се хора на МОСАД (Израел), от една страна, не иска шум, защото също купува румънски бойни отровни вещества, но се бои, че Садам може да обърне газовете срещу него). Хора на ОКЕЗР са намерени мъртви при странни обстоятелства, неизяснени до днес. Главният редактор на сп. „Турист“ Христо Георгиев се удавя при поход по Дунав, защото лодката извернъж се оказва пробита. Трупът на Сузана Гартли е намерен на гара Кръстев, версията е „паднала от влака“. Тя обикаля да агитира за ОКЕЗР, носейки през цялото време чантата с документи за състоянието на Русе. Понеже е била ятак на Живков, успява да се срещне с него и дълго го убеждава да не пречи на ОКЕЗР. Когато я намират, чантата е празна. Има и още две загадъчни смърти.

Общият вектор на тайните и явните усилия сочи една точка. След Халабжа за Русенския комитет трябва да се мълчи. Геноцидът на 16 март е неизличимо обвинение към суперсилите, а те не обичат да се развалят кирливите им ризи. Още повече че 5 месеца по-късно войната приключва. И до днес всички у нас мълчат - един в името на СССР (после Русия); други заради новия Голям брат. Когато от нямат-къде стане дума за ОКЕЗР, започват покушения за спонтанна съпротива или за КГБ. Той наистина е играл своите игри. Както и Живков, ДС, ЦРУ, МОСАД, иранците. Други неща обаче са по-важни. По-важните, че през 1988 г. вече имаше силно недоволство от управлението, което диреше да се излезе от русенци бяха подложени на екогеноцид. Че хиляди честни българи издигаха глас в тяхна защита. И че хиляди хора бяха жертвни като пешки в мръсните геополитически игри, а политиката бе погребана зад ди „висши интереси“.

Невена ГЮРОВА

Има два явни аргумента за руската връзка. На 7 март (ден преди създаването на ОКЕЗР) в „Правда“ пуска статия за русенската драма „Сърцето на майката“. Случайност при органа на ЦК на КПСС е изключена. А единственото съобщение в нашата преса е на 16 март във в. „София нюз“, чуждоезиково издание на София прес. То съобщава за създаването на комитет с 360 членове. Главен редактор е Венцел Райчев, по-късно свален като перестройчик и пратен кореспондент в Москва. Че е руски човек, става ясно при пуча през август 1991 г., когато осигурява телефонната връзка на президента Желев с Елцин. Знаменателно е, че руският вариант на вестника сочи 360 000 членове.

Но версията „Москва“ не отговаря на въпроса защо за ОКЕЗР

се мълчи и след 10 ноември

Перестроечните БКП лидери не вдигат шум за тази заклеймяваща стария режим история. Партньорите им от СДС също, макар че охотно говорят за неформалните сдружения след ОКЕЗР? Кое е това, което е табу и при комунизма, и при демокрацията; за което мълчат Живковите хардлайнери, Лукановите либерали, Желевото и пост-Желевото СДС?

Отговорът е в нишката, свързваща Русе с кюрдския град Халабжа в Северен Ирак. На 16 март 1988 г. иракската армия го атакува с бойни отровни вещества. 70-хилядният град е засипан с иприт и други нервнопаралитични газове. Снимките показват хиляди



10 февруари 1988 г. Голямата демонстрация в Русе на майките с количките. Те се събират пред партийния дом, за да протестират срещу продължаващото обявяване на града. Министър-председателят Гриша Филипов (който е на посещение в Русе) се опитва да ги накара да се разотидат, но мощни осиреквания заглушават лошата му руско-българска реч.

Снимка БТА

те труповете, въргалия се дни след това. Преките жертви са между 5000 и 10 000. Косвените не могат да се изчислят, защото последиците се проявяват до днес у оцелелите: парализи, нервни и мозъчни увреждания, нелечими кожни заболявания, безплодие, злокачествени тумори, малформации у децата, родени по-късно. Според д-р Кристин Госдън от катедрата по медицинска генетика в Ливърпулския университет пораженията са като в Хиросима и Нагасаки. Не за първи път Ирак използва химически оръжия срещу кюрдите, подкрепящи Иран. Вече са атакувани с газове други градове в Северен Ирак. Но трагедията в Халабжа е

безпрецедентна с броя на жертвите. В кюрдските градове и села всяка година 16 март се отбелязва с минута мълчание и поклонение пред масовите гробове на жертвите.

Геноцидът предизвиква международно възмущение. Посланикът на САЩ в Ирак Дейвид Нютън разговаря с вицепремиера и външен министър Тарик Азиз, който

признава употребата на химически оръжия:

„Използвахме ги срещу едно диво население. Американците не питат повече, защото през цялата война (1979-1988) открито подкрепят Ирак. За САЩ Иран е

оръжия за масово унищожение заради петролните си интереси. И СССР мълчи, защото също подкрепя Ирак. Когато двете суперсили са затаили заедно до гуша в мръсотия, странно ли е, че до днес нито една международна организация не се интересува от жертвите на геноцида? Щом заради геополитиката се забравя химическата война срещу мирно население, чудно ли е, че се премълчава за Русе, където няма мъртви? А причината е една и съща. Гюргевският завод произвежда бойни отровни вещества за Ирак. Това е съгласувано между СССР и САЩ, лично Елена Чаушеску като химик наблюдава производството. Юри Жиров казва, че още тога-

те на Георги Йорданов: „Замисляте ли се, че може би увреждате интересите на Варшавския договор?“ През 1990 г. (войната вече е свършила) Андрей Луканов каза на митинг в Русе: „Румънското правителство се ангажира да не произвежда бойни отровни вещества.“

Именно заради войната Живков не може да постави остро въпроса пред Румъния. Това би означавало да се изправи срещу СССР и САЩ. Но той не е слепец да не вижда пораженията върху русенци. През 1987 г. в частен разговор Милко Балева говори за неотстъпчивостта на Румъния и за обществен натиск, който ще ѝ бъде оказан. Той сякаш е почувствал русенските демонстрации и ОКЕЗР. Версията, че управляващите натискат Чаушеску чрез дозирано публично недоволство обяснява поведението на ДС и на Стоян Михайлов, на когото се е разчитало да поощрява процеса и да го контролира в определени рамки. Управляващите са смятали, че в СССР ще го приемат като отзвук на перестройката и поне на първо време, ако не помогнат, поне няма да пречат. Публикациите в „Правда“ и „София нюз“ сочат, че русенците наистина са кълвали на перестроечната въдица. Играта се усложнява, когато искрено повече от